

Dieter Hubert Stern. *Die Liederhandschrift F 19–233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften: Eine kommentierte Edition [=Bausteine zur Slavischen Philologie und Kultur-geschichte, Reihe B: Editionen]. Köln—Weimar—Wien 2000. 767 c.*

Вперше так званий *Супрасльський Богогласник* — цінну пам'ятку української барокової духовнопісенної творчості — було введено до наукового обігу ще в останній чверті XIX ст.¹, але вивчення рукопису розпочав щойно Володимир Перетц². Його дослідження вміщує інципітний перелік текстів, вибірково їх публікацію, міркування з приводу створення пам'ятки та її значення у контексті студій над духовною піснею XVII–XVIII ст., зокрема, почаївського Богогласника 1790–1791 років. Слід заважити, що саме В. Перетц вперше визначив супрасльський збірник як *Богогласник*, підкресливши значимість цього рукописного співаника. Пізніше до матеріалів пам'ятки зверталися Михайло Возняк, Василь Щурат, Олександр Позднеєв, Олександра Гнатюк та інші. Однак всі вони вивчали лише окремі пісенні тексти і тільки почасти досліджували його історію.

Праця німецького славіста д-ра Дітера Штерна є результатом принципово іншого підходу до вивчення цієї цінної пам'ятки української та європейської духовнопісенної спадщини. На матеріалі української духовної пісні така синтетична і всеохопна праця створена вперше. Дослідження Д. Штерна має комплексний характер, оскільки тут, окрім суто літературознавчих та мовознавчих питань, розглянуто й культурологічні, богословські, конфесійні та деякі інші аспекти. Особливо цінними є текстологічні спостереження над піснями цього збірника, які разом з ґрунтовно опрацьованими публікаціями пісень формують фундаментальну джерельну базу паралітургійної творчості Центрально-Східної Європи. Врешті, німецький славіст, що для нас є принципово важливим, без жодного сумніву й дуже послідовно проводить думку про збірник як насамперед українську пам'ятку, репертуар якої збагачений білоруськими³, польськими та латинськими зразками. Такий різномовний пісенний репертуар був характерний для давніх канціоналів та співаників у Центрально-Східній Європі ранньомодерної доби. Тут доречно зазначити,

що на підставі аналізу іконославильних пісень Д. Штерн локалізує походження текстів збірника з таких регіонів, як Поділля, Підляшшя, Волинь, Полісся. Та немає жодного сумніву, що у співанику є чимало пісень галицького походження.

У своїй праці про супрасльський співаник В. Перетц зазначив, що рукопис створено «малоруським скорописом початку XVIII ст. і 1740-х років»⁴. Утім, на його погляд, чималу частину співаника, з огляду на специфіку почерку, було переписано упродовж 1710–1720 років⁵. Однак сьогодні прийнято здебільшого датувати цю пам'ятку 1741–1745 роками (у рукописі є окрема так звана група *новоіздатних* пісень — №№ 186–196, створених упродовж цих років), що не зовсім відповідає дійсності, оскільки репертуар співаника складають і пісні, створені упродовж середини — другої половини XVIII ст. До того ж і водяні знаки, які виявив на аркушах супрасльського рукопису Д. Штерн, походять з різних років XVIII ст. (приблизно від 1708 з 1778 року). Усе це, безперечно, досить ускладнює розв'язання питання про дату, оскільки збірник складався в одне ціле впродовж тривалого часу. Не дав достатньо конкретної відповіді щодо датування рукопису і Д. Штерн. Щоправда, він ретельно підійшов до розв'язання цього питання: провів філігранологічний аналіз, намагався встановити час переписування співаника на підставі вивчення маргінальних записів, різних дат, виявлених у текстах пісень, зокрема й тих, що пов'язані з таким церковним діячем, як митрополит Флоріан Гребницький (1748–1762) тощо.

Супрасльський співаник F 233 нерідко називають *Богогласником*. Цікаво, що його репертуар укладено так само, як і репертуар лемківських пісенників першої половини XVIII ст., тобто за *календарно-тематичним* принципом. Але ні у лемківських, ні в інших українських співаниках нема нотаток, що пронизують увесь *Супрасльський Богогласник*. Йдеться про систематичне нагадування переписувача, що пісні супрасльського збірника виписані *из древних пѣснописцев или пѣснопойничниц*. До того ж, на титульному аркуші зазначено: *Книга пѣснопѣній, сирѣчь Ирмологіон*. Це дало Д. Штерну привід припустити, що для співаника було використано давнішу опрацювання гимнографічного збірника⁶. Тож «цей заголовок мов оголошує, що співаник із його будовою на манеру католицьких церковних співаників повинен замінити старовинний ірмолой православного стилю»⁷. Проте, як видається, не тільки оправа прислужилася

¹ Ф. Добрянский. *Описание рукописей Виленской Публичной Библиотеки церковно-славянских и русских*. Вильна 1882, с. 332–333.

² В. Перетц. *Историко-литературные исследования и материалы*, т. 1. Санкт-Петербург 1900, с. 12–34.

³ Про це часто пише у своїх публікаціях білоруська дослідниця Лариса Костюковець.

⁴ В. Перетц. *Историко-литературные исследования*, с. 12.

⁵ Там само, с. 349.

⁶ D. H. Stern. *Die Liederhandschrift F 19–233*, с. 352.

⁷ Д. Штерн. Відносини набожних пісень до літургії у східних слов'ян в XVII–XVIII ст. // *Slovensko-rusinsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava 2000, с. 327.

переписувачу, але й тексти відомих йому Ірмолоїв. Наприклад, їх нотатки, де, з-поміж іншого, зазначається, що ці збірники скопійовано з якихось інших рукописних і друкованих примірників. Принаймні, *Каталог* проф. Юрія Ясіновського свідчить, що в 30–40-х роках XVIII ст. такі записи в рукописних Ірмолоях робили досить часто. Наприклад, монах Венедикт Шелінгович зі с. Хотилюба (Перемишльщина) зазначив: *Ирмолой си есть Осмогласник от старых рукописанных экземплярей исправленный. Благочиннаго же ради пѣнія церковнаго* (1735)⁸. В іншій гимнографічній пам'ятці 1744 року із с. Оліїва (Тернопільщина) йдеться про те ж саме — *Ирмолой [...] от старых рукописных экземплярей исправленный благочиннаго ради пѣнія церковнаго*⁹. Отже, вплив гимнографічної кодифікації на манеру укладання супрасльського співаника — безсумнівний. Проте на титульному аркуші рукопису не зазначено, що його самоназва — Богогласник. З огляду на це немає підстав називати його, услід за В. Перетцем, *Супрасльський Богогласник*, як, до речі, і так званий *Кам'янський Богогласник* 1734 року, відомий під цією назвою завдяки І. Франкові. Назва Богогласник проникає в українську рукописну традицію щойно після 1791 року, тобто після виходу у світ почаївського Богогласника, першої друкованої антології української духовнопісенної творчості.

У супрасльському співаніку засвідчено 34 пісні, які згодом увійшли до почаївського Богогласника. З них близько десяти створено не пізніше останньої чверті XVII ст. (наприклад, *Не плач, Рахиле; Предвічний родился под літи; Іордан ріко, уготовися; Ісусе прелюбезний* та ін.). Інші з-поміж 34 текстів створені на початку XVIII ст. або у другій його чверті. Усе це вказує на те, що співанік, ймовірно, й розпочали укладати та переписувати у 40-х рр., але згодом його репертуар неодноразово поповнювали, не виключено, що й у кінці XVIII ст. Скажімо, є у цьому збірнику такі пісні, які немає підстав датувати інакше, ніж різними роками третьої чверті XVIII ст. Насамперед, це відомі з почаївського Богогласника: *Предстательницю Варвару, Се бігая удалися, Рождество славно* та інші пісні¹⁰. У всякому разі цей співанік не є надійним джерелом, за яким безпомилково можна датувати духовні пісні XVIII ст., оскільки поки невідомо, коли було розпочато роботу над його укладанням і коли її закінчено.

Доречно звернути увагу й на іконославильні пісні супрасльського співаніка. Одну з них теж надруковано у почаївському Богогласнику — *Пречиста Діво, Мати Руського краю*. Цю надзвичайно популярну, знану й до сьогодні пісню до чудотворної ікони Пресв. Богородиці у Підкамені

⁸ Ю. Ясіновський. *Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть: Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження*. Львів 1996, с. 380.

⁹ Там само, с. 394.

¹⁰ Про деякі з них Д. Штерн згадує у своїй праці (с. 40–41).

(Львівщина) створено десь наприкінці 20-х років XVIII ст.¹¹ Відрадно, що Д. Штерн приділив особливу увагу іконославильним пісням, вказавши при цьому на регіони походження. Окрім згаданого щойно тексту, у цьому співаніку є і низка іконославильних пісень з інших міст і сіл Галичини, Волині, Поділля, Полісся. Достатньо вичерпну інформацію подає Д. Штерн і про пісню на честь ікони у Ятв'язі, що на Підляшші, неподалік Супрасля (*Услішите всі людіа іже на світі, що ся діє в волковиском славном повіті*). Співаніки, що походять з теренів України, цієї іконославильної пісні церковно слов'янською мовою української редакції не засвідчують. Водночас немає нічого дивного у тому, що її було створено аж на теренах білорусько-литовського пограниччя. Мабуть, її автором є невідомий нам супрасльський василіянин, виходець з України. А як відомо, саме в Україні у василіянському середовищі у XVIII ст. панувала традиція творення іконославильних пісень, текстів яких до нашого часу збереглося понад 100¹². Згодом численні українські василіянські іконославильні пісні проникали на терени Білорусі та Росії, де ставали добре знаними, але, як правило, уникали назв українських міст і сіл, на які, проте, натрапляємо в автентичних текстах. Яскравим прикладом цього є пісня *Пречиста Діво, Мати Руського краю*, яку добре знали у східнослов'янському світі, але, приміром, у білоруських текстах про Підкамені, звідки пішла у світ ця пісня, немає жодного слова.

Монографія Д. Штерна вельми масштабна, насичена багатим фактичним матеріалом. Особливо ґрунтовним є блок лінгвістичних студій, оцінку якому зможе дати фахівець з цих питань. Немає жодних сумнівів, що розвідка німецького вченого сприятиме подальшим студіям над духовними піснями, зокрема почаївського Богогласника, і тому дослідження Д. Штерна заслуговує найвищої оцінки.

Юрій Медведик

¹¹ Детальніше про неї див.: Ю. Медведик. З історії створення та побутування двох східногалицьких іконославильних кантів 20-х років XVIII століття // *Musica Galiciana*, т. 5. Rzeszów 2000, с. 44–52.

¹² Див.: Ю. Медведик. Українські богородичні канти другої половини XVII–XVIII століть // *Народна творчість та етнологія* (1999/4) 71–80; його ж. Духовні канти в честь чудотворних храмових святинь Галичини // *Українське музикознавство* 30 (Київ 2001) 90–103.